

DE PASTOORS EN DE PASTOORSHUIZEN VAN NAALDWIJK TOT AAN DE REFORMATIE

door H. Groenewegen Bzn.

Uit het cartularium van het kapittel van St. Adrianus¹⁾ en het register van de Heilige Geest²⁾ te Naaldwijk kan een lijst worden samengesteld van pastoors van Naaldwijk³⁾. Deze lijst (zie bijlage) kan hier en daar worden aangevuld met gegevens uit andere bronnen⁴⁾. Tevens wordt er in het cartularium van een "pastoers-huys" met erf⁵⁾ gesproken. Het is dan ook interessant om te onderzoeken waar dit huis gestaan heeft. De pastoor was in die dagen namelijk een van de meest vooraanstaande personen van de gemeenschap.

De eerste vermeldingen van een huis van de pastoor zijn uit de 14e eeuw. Het huis van heer Symon wordt vermeld in 1347⁶⁾ en het huis van Nicolaes van der Poel in 1395⁷⁾. Van beide huizen wordt niet vermeld waar ze staan, maar over het huis van Nicolaes van der Poel hieronder meer.

In het jaar 1410, op de dag van St. Lambrecht, verkopen de kerkmeesters van de St. Adrianuskerk van Naaldwijk, Heynric Gherijtszoen en Gherijt Claeszoen, met goedkeuring van Hendrik van Naaldwijk, vijf hofsteden⁸⁾ aan het kapittel⁹⁾. Deze vijf hofsteden worden verkocht om de kap van de toren, die door ouderdom versleten is, te vernieuwen. In het cartularium worden nog enige vernieuwingen en reparaties van de St. Adrianuskerk genoemd, namelijk in 1394, 1459 en 1478¹⁰⁾; ook reparaties aan de kerken van 's-Gravenzande (1492), Monster (1443), De Lier (1423) en Maasland (1439)¹¹⁾ worden genoemd.

De vijf hofsteden liggen ten zuiden van de kerk, waarvan de meest westelijk gelegen hofstede met de tuin ten oosten daaraan en waar "die Scriver" gewoond had, van heer Amijs is. Ze grenzen aan "die kercmure" en men mag "al dat lant daerof betymmeren" en "op die kercmure husen" bouwen.

De kerkmuur (= ringmuur) rond de kerk is op afbeelding 1¹²⁾ onder andere nog te zien aan de noordkant van de kerk bij de plaats waar die inspringt¹³⁾. De in 1935¹⁴⁾ weer opgemetselde ringmuur (daarvoor

waren er bomen), is op een andere plaats namelijk meer naar de binnenkant opgetrokken. Tevens blijkt uit de verkoop in 1410, dat men van de "banweghe" (huidige Koningstraat) via "die Kerclane op 't kerchhof" kon komen en de Kerklaan moest haar toenmalige grootte behouden.

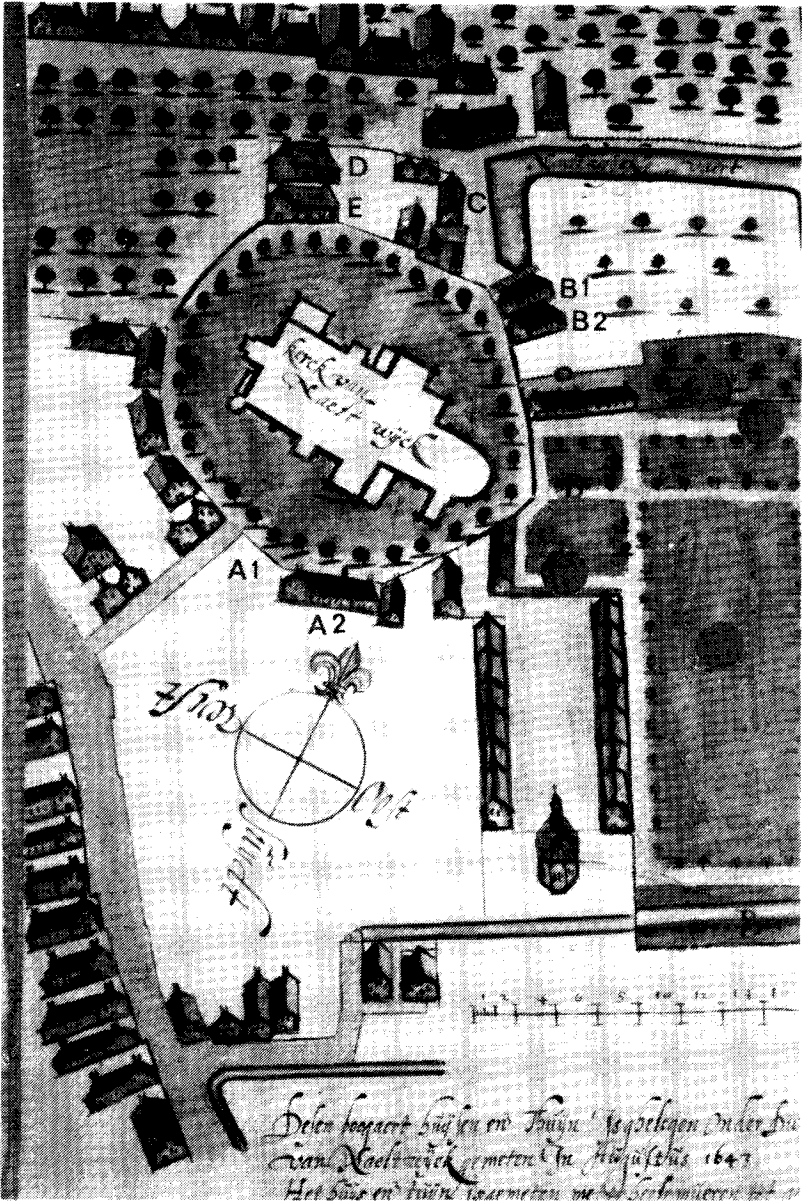
Het kerkhof was behalve aan de zuidkant ook gelegen aan de oost- en noordkant van de kerk¹⁵⁾. Dit wordt even aangestipt, omdat we in het testament van de kanunnik Dirk van Poelgeest¹⁶⁾ (1494) lezen, dat "men sel Sinte Anthonis beelt dragen omt kerchhof, professionaliter" en in het testament van Hendrik van Naaldwijk¹⁷⁾ (1496) wordt "den ommegang van Sinte Adriaen" genoemd. De processies voor St. Adrianus werden verzorgd door het St. Adrianusgilde¹⁸⁾ en dit gilde wordt al in 1382 genoemd. Gelden hiervoor komen bijvoorbeeld uit het testament van Katerijn Aernt Dirxsoens¹⁹⁾, namelijk 2 sc. per jaar.

Interessant is de ligging van de vijf eerder genoemde hofsteden op de rand van een ringwalburcht, die volgens Hoek daar is gesitueerd²⁰⁾. Indien dit zo is, dan is het misschien best mogelijk, dat deze burcht niet door één, maar door twee ringgrachten omgeven is geweest, want een restant van de tweede ring kan men dan nog zien op afbeelding 1 aan de linkerkant (= einde van de Koningstraat) en aan de noordkant van de huizen, die ten noorden van de kerk staan (voor de NMB bank). Archeologisch onderzoek kan hier misschien uitsluitsel over geven.

De bovengenoemde meest westelijk gelegen hofstede, is voor ons van belang voor het localiseren van het pastoorshuis. Over de heer Amijs Heyenzoen kan nog gezegd worden, dat hij geboren is in Den Briel en kanunnik van het kapittel in Naaldwijk was²¹⁾. Hij kocht het huis (A1) van heer Nicolaes van der Poel pastoor van Naaldwijk²²⁾. Nu zou het bestaan hebben op de hoek Kerklaan/Kerkstraat 5 (6)²³⁾, op afbeelding 1 aangegeven met A1. We noemen dit HET EERSTE PASTOORSHUIS.

Als opmerkelijke voorwaarde bij de verkoop van dit huis wordt bepaald, dat het huis ten eeuwigen dage tot "der cure"²⁴⁾ van Naaldwijk moest blijven behoren en dat het van de ene pastoor moest overgaan op de andere. Door deze verkoop met zijn specifieke voorwaarden krijgen de pastoors de mogelijkheid van een vaste woonplaats, het pastoorshuis genaamd. Zoals hieronder zal blijken, hebben de pastoors van Naaldwijk ongeveer 160 jaar in hetzelfde huis aan de kerkkring gewoond of moeten we zeggen kunnen wonen?

Het pastoorshuis kan dan ook in 1420 door Doede Heynricxzn. en Heylwijf zijn vrouw gebruikt worden om er ten behoeve van het kapittel 10 sc. per jaar aan rente op vast te zetten²⁵⁾. De vraag is echter,

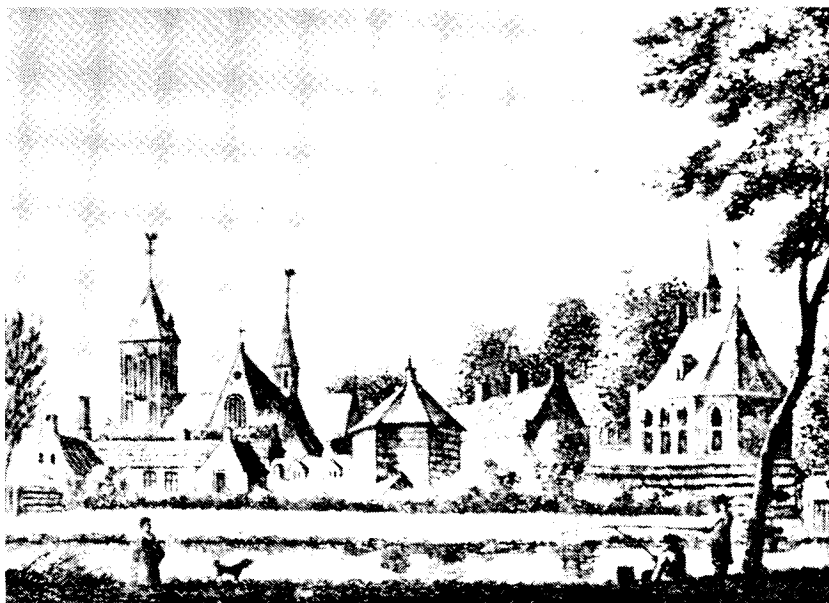

Afb. 1: Plattegrond van de St. Adrianuskerk en omgeving in Naaldwijk, aug. 1643.
Foto: GA Naaldwijk.

of het hier gaat om het huis A1 van Nicolaes van der Poel of het 'nieuwe' huis A2 dat ten oosten daarvan gelegen is, zie afbeelding 1. We noemen dit HET TWEEDE PASTOORSHUIS.

Uit een latere bijschrijving (1496-1506)²⁶⁾ in het cartularium blijkt namelijk, dat het huis A2 van de pastoor niet op dezelfde plaats, de cure, staat maar ernaast, ten oosten daarvan, namelijk op de tuin waar "die Scriver" woonde. Zie afbeelding 2²⁷⁾, het meest linkse huis. Nu zou het gestaan hebben Kerkstraat nr. (6), 8 en 9, vanouds bekend als drukkerij Ent²⁸⁾, zie afbeelding 2.

Meester Frans Claeszoens blijkt hier in 1496 te wonen²⁹⁾ en op de cure staat "nu 't manhuys"³⁰⁾, waarbij in het testament van de kanunnik Martinus Johannes van Delft³¹⁾ in 1494 tevens wordt gezegd, dat het pastoorshuis A2 met erf waar meester Frans de pastoor woont, gesplitst is. Op het in tweeën gedeelde erf staat tevens het huis met erf van meester Joost Vincken, kanunnik van het kapittel en dokter in de medicijnen³²⁾.

Afb. 2: Naaldwijk gezien vanuit het zuiden in 1750/1780 door J. Bult-huis. Het imposante en meest linkse huis is het tweede pastoorshuis.

Over het tweede pastoorshuis kan tot slot nog gezegd worden, dat in 1561 de huurwaarde van het huis met boomgaard getaxeerd wordt op 11 pond³³⁾ en dat Gerrit Pieterszn. er tot en met 9 juli³⁴⁾ 1572 als laatste pastoor in gewoond heeft.

Afb. 3: Drukkerij Ent in de Kerkstraat rond 1928; het tweede pastoorshuis. Uit: Naaldwijk in oude ansichten, deel 2, Zaltbommel 1980, J.G. de Ridder.

Het pastoorshuis wordt op 11 juni 1577 omschreven als "huis, bijhuis, schuur, erf en geboomte, waarbij tevens vermeld wordt, dat er een uitpad zuidwaarts loopt over een sloot"³⁵⁾. Dit laatste wordt even vermeld gezien de bovengenoemde hypothese van de tweede ringgracht. Een bouwkundig onderzoek van het vroegere pastoorshuis, of wat er nog van over is, toont aan dat er nog oude bouwkundige elementen aanwezig zijn, zoals een laat-gotisch kraalprofiel en een muurstijl met anker, die gedateerd worden op het midden van de 16e eeuw³⁶⁾, zie afbeelding 4.

We komen terug op de 160-jarige bewoning van het pastoorshuis. Uit het cartularium zijn ons namelijk twee uitzonderingen bekend over de plaats waar de pastoor woonde.

De eerste uitzondering betreft meester Jacob Gillis Storm³⁷⁾, kanunnik en pastoor van Naaldwijk, die op 16 oktober 1474 31 lb. per jaar op zijn huis (B) en erf waar hij woonde, bespreekt. We noemen dit HET DERDE PASTOORSHUIS. Het is gelegen aan het kerkhof, tussen "die vaert" en het huis en erf van de heren van Naaldwijk.

Met de vaert wordt de vroegere Naaldwijkse haven bedoeld, zie afbeelding 1. Maar waar heeft het precies gestaan?

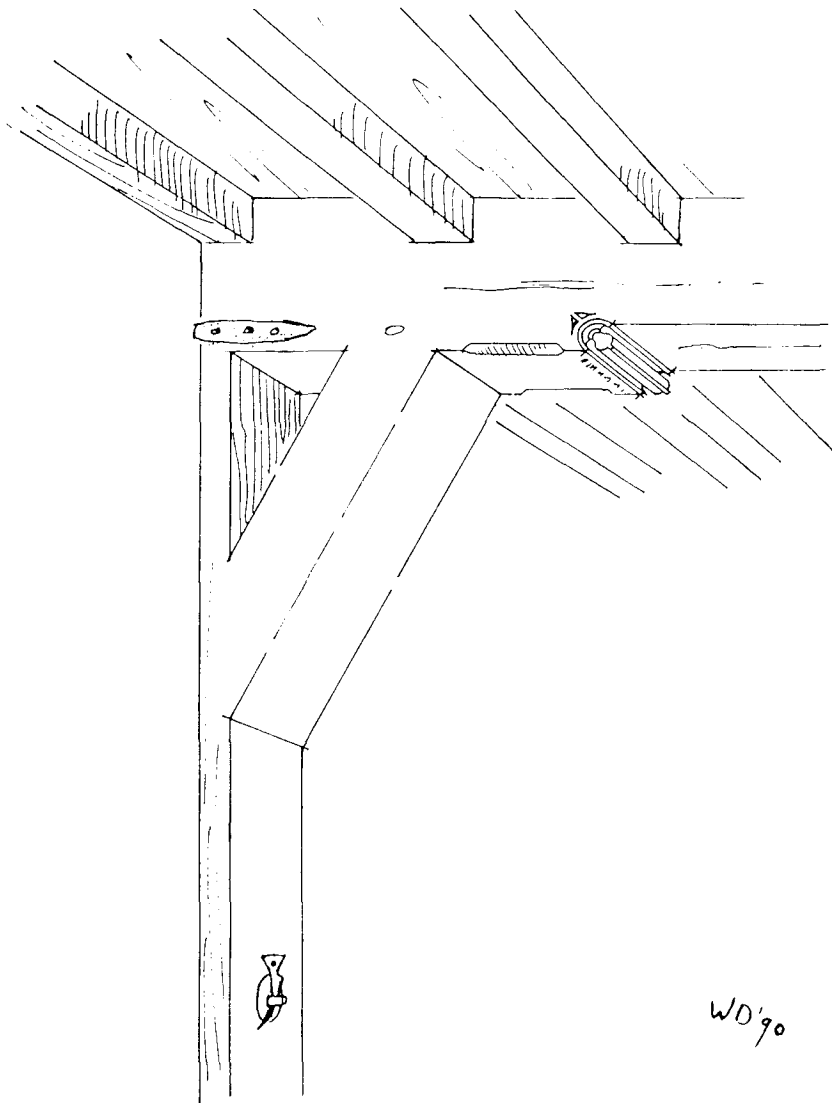
In het testament van kanunnik Dirk van Poelgeest³⁸⁾ van 10 maart 1494 komt de volgende zinsnede voor: "10 scellingen tsjairs ewige renten, die hij geset heeft op zijn huys ende erve daer hij nutertijt in woent after t choer (koor van de kerk) tusken myns heren huys van Naeltwije daer die deken in woent ende myns heren huys voerscreven daer zijn suster myn joffer van IJselsteyn in woent"³⁹⁾.

Wanneer men de tekst probeert te begrijpen dan lijkt er te staan, dat zowel Dirk van Poelgeest als zijn zus jonkvrouwe van IJselstein in hetzelfde huis wonen. Echter het woordje "tusken" = tussen geeft aan tussen iets, tussen het een en het ander.

Wanneer we nu de situatie bekijken op afbeelding 1, dan kan de oplossing zijn, dat er twee huizen aan "de vaert" staan, die eigendom zijn van Dirk van Poelgeest, waarbij jonkvrouwe van IJselstein aan "de vaert", B1, woont⁴⁰⁾ en hij zelf ernaast, B2, zodat Dirk tussen het huis van zijn zus en het huis van de heren van Naaldwijk woont. Heden ten dage zijn dit de twee huizen Kerkstraat nr. 23 (B2) en nr. 24 (B1). De vraag is dan nog, of er na 1474 een tweede huis naast gebouwd is, of bestond het huis van Jacob Gillis Storm al uit twee aan elkaar gebouwde huizen?

Met het huis en erf van de heren van Naaldwijk, genoemd in het testament van Dirk van Poelgeest, wordt het huis van de deken bedoeld, die er waarschijnlijk al woont sinds de stichting van het kapittel in 1307 door heer Willem I van Naaldwijk⁴¹⁾.

De tweede uitzondering is: bij de verkoop van een huis in Naaldwijk aan meester Dirck Bokel⁴²⁾, kanunnik van het kapittel, "streckende voir van der plaetse⁴³⁾ (Wilhelminaplein) tot achter an die scole" door Kerstant Coppairtszn.⁴⁴⁾ en Jan Florijszn. als voogden van Adriaen

Afd. 4: Balk met laat-gotisch kraalprofiel in het tweede pastoorshuis.
Tekening: W. Duyvestein.

Andriesdochter in 1444 op St. Bonifatiusdag worden als belendende percelen genoemd: aan de noordzijde die plaetse en aan de zuidzijde meester Jan Bartolomeeszn. (Van Vliet), pastoor en kanunnik van Naaldwijk.

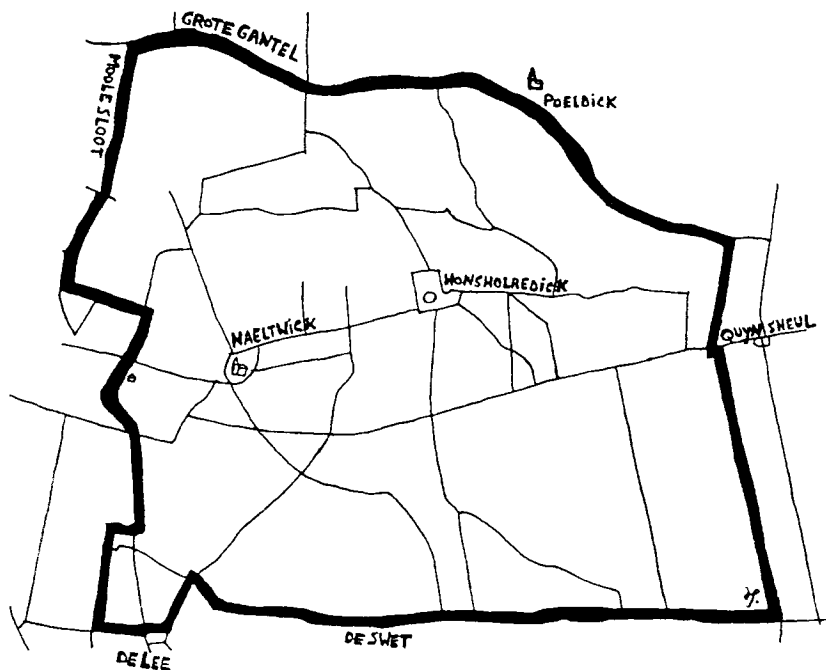
Door de heer G. Beyer is vastgesteld, dat "die scole"⁴⁵⁾ de ambachtsschool was, gelegen aan/bij de Naaldwijkse haven, aangegeven met een C op afbeelding 1. Hiermee is voor een groot deel bepaald, waar we het huis, dat meester Dirck Bokel koopt en het zuidelijk ervan gelegen huis (E) van pastoor Jan Bartolomeeszn. moeten zoeken. We noemen dit HET VIERDE PASTOORSHUIS.

Het lijkt het meest voor de hand liggend dat hier de twee huizen van Wilhelminaplein nr. 8, waar het Westlands Centrum voor Streekhistorie is gevestigd, worden bedoeld; het huis met de 17e eeuwse trapgevel werd dan gekocht door meester Dirck Bokel en de voorganger van het ernaast gelegen 19e eeuwse huis was in dat geval eigendom van, en werd waarschijnlijk zelfs bewoond door Jan Bartholomeeszn., D en E, afbeelding 1.

Het is namelijk aannemelijk, dat de pastoor heer Enghebrecht Symonszoon, die in 1422⁴⁶⁾ voor het laatst wordt genoemd, in het pastoorshuis A2 is blijven wonen. Hij sterft namelijk in 1439 in het Oude Gasthuis in Delft⁴⁷⁾, terwijl Jan Bertelmeeszn. al in 1436⁴⁸⁾ wordt genoemd als pastoor. Pastoor Jan Bertelmeeszn. zal daardoor op een andere plaats dan het pastoorshuis A2 hebben gewoond en zoals we boven hebben kunnen lezen aan het Wilhelminaplein nr. 8. Voor de eerste uitzondering zijn zulke gegevens niet voorhanden, zodat hiervoor geen plausibele verklaring is te geven.

Samenvattend kunnen we zeggen, dat vier verschillende locaties (A1, A2, B en E) rond de St. Adrianuskerk zijn aan te wijzen als woonplaats van de pastoors van Naaldwijk; het tweede pastoorshuis A2 bood vanaf ongeveer 1410 de mogelijkheid aan de pastoor tot een vaste woonplaats.

Met dank aan de heren P. Smit en T. Immerzeel voor hun adviezen en het kritische lezen van het artikel en de heer G. Beyer voor zijn medewerking bij het localiseren van de verschillende pastoorshuizen vanaf de tweede helft van de 16e eeuw.

Afb. 5: De middeleeuwse parochiegrenzen van Naaldwijk naar A.J. van der Valk.

Tekening: H. Groenewegen Bzn. naar het kaartboek van het baljuwschap van Naaldwijk van omstreeks 1623.

BIJLAGE

PASTOORS VAN DE PAROCHIE NAALDWIJK, zie afbeelding 5

1295	heer Gheryt van Raaphorst en Gherardus ⁴⁹⁾
1299-1307	Thydeman Gheryt Boscaert/Gherarde onse pape ⁵⁰⁾
1317	Gheraerd van Overwael ⁵¹⁾
1320	Aernt die paap ⁵²⁾
1332	mr. Jan den prochiepaap ⁵³⁾
1342-1369	heer Symon Winen/Symon van Delft ⁵⁴⁾
1365	heer Jan van Aernhem en heer Aernt Spiker ⁵⁵⁾
1369-1374	Jan Hughensoen van de Busch/Bosch ⁵⁶⁾
1376	heer Jacop ⁵⁷⁾
1376-1379	heer Wouter/Walter ⁵⁹⁾
1381-1382	heer Jan Arentszn. ⁵⁹⁾
1383	heer Walter Doedenszn. Reen ⁶⁰⁾
1382-1384	Johannes Arnolduszn. ⁶¹⁾
1385-1386	heer Niclaes Coddemans ⁶²⁾

1393-1409	heer Nicolaes van der Poel ⁶³⁾
1409-1412	mr. Matheus ⁶⁴⁾
1418-1422	heer Enghebrecht Symonszn. ⁶⁵⁾
1436-1448	Jan Bertelmeeszn. van Vliet ⁶⁶⁾
1450	heer Gerardus van Hoorn ⁶⁷⁾
1458-1474	mr. Jacob Gillis Stormzn. ⁶⁸⁾
1475(9)-1484	mr. Baudewijn Willemszn. van de Wijn ⁶⁹⁾
1486-1491	mr. Jan/mr. Johannes Johanneszn. ⁷⁰⁾
1494-1523	mr. Frans Claeszn. van Haerlem ⁷¹⁾
1540-1544	Gerrit Meliszn. ⁷²⁾
1562	Martini Gerardi ⁷³⁾
1570	Herman van Gouda ⁷⁴⁾
1571	Hendrick Gerritszn. van Hooff ⁷⁵⁾
1571-1573	Gerrit Pieterszn. ⁷⁶⁾

AFKORTINGEN:

BBH:	Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem.
CVN:	Cartularium van het capittel van St. Adrianus te Naaldwijk.
CVWVH:	Cartularium van Willem van Hooff.
HG:	Register van de Heilige Geest te Naaldwijk.

NOTEN:

1. Koninklijke Bibliotheek, m.s. 73E38: Cartularium van het kapittel te Naaldwijk. Gebruik is gemaakt van een transcriptie van P. de Buck en een 'werk'-transcriptie van dhr. Hamoen, aanwezig op het Westlands Centrum voor Streekhistorie, inv. nr. Z 14.
2. Gemeente archief Naaldwijk, inv. nr. 9.
3. Bij het uitwerken van dit artikel bleek, dat al in 1875 in Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem nr. 3, 2e aflevering, blz. 302, een lijst van pastoors van Naaldwijk was gepubliceerd, die minder volledig is dan de hierboven afgedrukte lijst. In BBH 3 is zeer waarschijnlijk alleen gebruik gemaakt van het bovengenoemde cartularium, zie de regel: "1523 Nicolaus de Harlem... M.S. reg. Cap. Naaltvic".
Met dank aan dhr. L. van den Ende uit Monster voor het beschikbaar stellen van deze publikatie.
4. Zie de noten.
5. CVN. f.85v.: "pastroershuy's ende erff" en CVN f.165v.: "des prochiepape's huus".
6. HG f.29.
7. HG f.7
8. Dhr. C. Hoek schrijft hierover: "men spreekt in officiële stukken steeds van 'huis en hofstad', (men) maakt dus nadrukkelijk onderscheid tussen de opstal en het erf. Wanneer de opstal om een of andere reden is verdwenen, spreekt men uitsluitend van de hofstad, zodat dit woord ook kan aanduiden, dat in een vroegere periode het erf een opstal heeft bezeten.
Uit: Hoek, C., 1981. Begraven hofsteden in het Maasmondgebied.
In: T.J. Hoekstra, H.L. Janssen en I.W.L. Moerman (eds.), Liber Castellorum; 40 variaties op het thema kasteel.
Zutphen, pag. 122. Zie ook CVN f. 163v: "huysinghe hofstad".

9. CVN f.208r, één: "Her Amijs hofstede ende is ghelegghen op 't westeynde ende den tuun oest daeran ende die Scriver op plach te wonen; twee: Dirx Pieterssoens hofstede oestwaert daeran; drie: Wiven Jan Symonssoons dochter hofstede oestwaert daeran; vier: Lysbethen hofstede van der Burch oestwaert daeran, (uit haar testament uit 1408 blijkt, dat ze getrouwd is met Aernt van de Burch, CVN f.153n); vijf: ende die hofstede op oestynde ende her Niclaes Maen op woent".
Heer Niclaes Maen, priester in Delft sterft in 1433, CVN f.77r. Uit een latere bijschrijving blijkt dat dan de eigenaren zijn (van oost naar west): (drie): Claes Janszoen, (twee): joncheer van Arenberch, (een): meester Frans Claesoens, die cuer..., daer nu 't manhuys op staet.
10. CVN 94v., 99v., 100r., 215v., f.69v.; OP f69v.: "item des godshuus deel wort ver-tymmert". Dit gebeurt na 1384. Geld hiervoor komt uit het testament van kanunnik Niclaes van der Poel.
11. CNV f.10lr., 201r., 214r., 211r. en 172r.
- 11a. Misschien wordt hier kanunnik Jan de Scriver bedoeld. Hij doet mee aan de jaar-zang voor Jan van Oudenaere, ridder in 1352, CVN f.131v.
12. GA Naaldwijk, kaartboek van S. van Catshuizen f.5; augustus 1643.
13. Dit is nog beter te zien op de kadasterkaart van 1820 van Naaldwijk, GA Naaldwijk.
14. Met dank aan A. Knoppert, mondelinge mededeling.
15. CVN f.82r, 83, 221r en 225v.
16. CVN f.83r.
17. CVN f.105r.
18. Kerkegids van de Oude Kerk van Naaldwijk, pag., 9, 1985, Naaldwijk en CVN f.86v. Op fig. 1 is nog duidelijk te zien, dat men de deur in de zijbeuken aan de noord- en zuidkant van de kerk gebruikte. Er is namelijk een 'pad' aangegeven in een lichtere kleur.
19. CVN f.141r. en HG f.56 (5-6-1382).
20. C. Hoek. De ontwikkeling gedurende de dertiende eeuw van het verdedigbare bakstenen huis in het Maasmondgebied, Holland, 4e jrg., nr. 5, pag. 205.
Dhr. Hoek ging hier o.a. af op een waarneming in een bouwput van de Boerenleen-bank door wijlen dhr. J. Emmens, waarbij hij een (ring)gracht waarnam.
21. CVN f. 73r. Hij sterft in 1412 op Allerheiligenavond en voor zijn zieleheil werden op zijn graf 3 kaarsen gebrand, CVN f 266 v. Verder kan uit zijn testament opge-maakt worden, dat heer Amijs een bemiddeld man was.
22. De koop moet van vóór de dood van Niclaes van der Poel dateren (15 maart 1409), CVN f.68r. Pastoor Niclaes van der Poel is een zoon van kanunnik Niclaes van der Poel, CVN f.54v.
23. In de dertiger jaren van de 20e eeuw is het westelijke gedeelte van het pastoors-huis afgebroken. Ervoor in de plaats werd nr. 6 gebouwd en tussen nr. 6 en 8 werd een 'poort' gelaten, die toegang gaf tot de Moddermanschool.
24. Cure: (behorend tot, H. Groenewegen) de waardigheid van pastoor, pastoors-plaats; de parochie. Uit: Verdam, Middelnederlands Handwoordenboek, pag. 317. Dit is niet hetzelfde als behorend tot de goederen van de kerk(fabriek), die beheerd werden door de kerkmeesters.
"Ende fundeerde haer Willem van Naeldwyc (anno 1307), die God ghenadich si ende sette dat die cureit voer syn offici (ambt) ende cure soude hebben jaerlix ses pont hollants", CVN f.23v.
25. CVN f.165.
26. CVN f.208r. In deze bijschrijving wordt gesproken over: "daer nu 't manhuys op staet"; CVN f.208r. In het testament van Hendrik van Naaldwijk gedateerd op 21 april 1496 wordt bepaald, dat er een "gemeenhuys voor den 5 arme mannen" moest

- worden gebouwd en wel "op 't erf van de cuer te Naaldwijc langes de Kerclaan", waarmee we de begindatum van de bijschrijving hebben, CVN f.102v. De sluitingsdatum is eind juli 1506, daar er dan sprake is van het erf van het "oudemannenhuys", CVN f.225v.
- Door dhr. G. Beyer is dit pastoorshuis (A2) gelokaliseerd op Kerkstraat (6), 8 en 9; via andere bronnen heeft hij al eerder vastgesteld, maar niet gepubliceerd, dat het 'gemeenhuys' aan de Kerklaan was gelegen.
27. Dit is zeer waarschijnlijk een prent van J. Bulthuis. Vriendelijke mededeling van dhr. P. Vijverberg. Er zijn twee vrijwel identieke prenten bekend uit 1750 (met wolken) en 1780 (zonder wolken?).
 28. J.G. de Ridder, Naaldwijk in oude ansichten deel 2, nr. 18, Zaltbommel 1980.
 29. CVN f.221r.
 30. CVN f.208r.
 31. CVN f.85v.; zie voor het huis van mr. Frans en mr. Joost Vincken ook CVN f.221r, 225v, In 1491 sterft mr. Johannis Hyeck, kanunnik en hij woont "beneden het huis van hr. Johannis Johannis", pastoor en "het huis van Johannis Bairs". Kennelijk woonde mr. Johannis Hyeck vóór Joost Vincken in het huis, CVN f.83v.
 32. CVN f.225v. Op 14 dec. 1520 sterft Joost Vincken; CVN f.88r.
 33. In 1540 is er reeds sprake van een boomgaard.
 34. ARA Den Haag, inv. nr. 1358, Staten van Holland vóór 1572, fol. 66v. Dank aan dhr. G. Beyer.
 35. RA Naaldwijk 2, f.66r. en 3, f.73v; Dank aan dhr. G. Beyer. n.b.: in het CVN f.221r. (anno 1496) staat echter, dat "an die westzijde die gang van 't selve huys die kerc ende Heylige Geest toebehorende". Voor de datum 9 juli 1572 zie Th. Morren, het huis Honselaarsdijk, facsimile uitgave 1990, pag. 116. Op die dag werd namelijk nog de mis gelezen (door de pastoor?). Of was hij niet zo heldhaftig en is hij met de deken en kanunniken al eerder gevluht, zie Morren pag. 115. De inventaris van het archief van het kapittel van Sint Adriaan te Naaldwijk door P.A. Smit, 1982, pag. 6, GA Naaldwijk geeft echter de datum van 20 juli.
 36. Ongepubliceerd onderzoek door dhr. W. Duyvestein, juni 1990; aanwezig op het Westlands Centrum voor Streekhistorie. Dhr. W. Duyvestein is van mening, dat het gehele gebouw nog uit de 16e eeuw stamt! Het zou daarmee een van de oudste monumenten van Naaldwijk zijn.
 37. CVN f.82r.
 38. CVN f. 83v.
 39. CVN f. 106r./v: "...huys mitter hofstede ende boemgaerde ghelege(n) te Naeltwijck achter der kercken, daer die deken altehant in woent, tot behove van den deeken van Naaldwijck yndertijt ende voer alle naevolgende dekens". (1506). Dit huis moest hij ook onderhouden en repareren, anders verviel het weer aan de patroon van de kerk.
 40. Op 13 september 1496 woont jonkvrouw van IJselstein echter in een huis met erf van "mijn heer van Montfoort" ten oosten van het pastoorshuis (A2), waar de kanunnik en priester Frans Claesz. woont, CVN f.221r; n.b.: hij wordt hier géén pastoor genoemd, terwijl hij dit in 1494 waarschijnlijk wel al is, omdat hij in het pastoorshuis woont; hierbij moet echter opgemerkt worden, dat dit gegeven in de linker kantlijn (later) is bijgeschreven en daarmee van later datum kan zijn, CVN f. 85v. en zie hiervoor ook f.208r. en 221r.
 41. Zeker is dat de dekens heer Martinus van Zomeren (1320-1345), heer Heynricus Scout (1345-1379) en meester Jacob van der Houc (1499) daar gewoond hebben, CVN f.14v; zie ook noot 39.

42. CVN f.183r; De daken van de huizen D en E zijn met pannen bedekt (roodgekleurd), evenals de ambachtsschool C en de huizen van het hofje. Het dak van de kapel is bedekt met leien (blauwgekleurd). De rest van de huizen en dus ook het pastoorshuis A2 zou bedekt zijn met riet/stro. Dit laatste lijkt ons onwaarschijnlijk gezien de positie van de pastoor en zijn inkomsten.
43. Met die plaetse kan ook de straat tussen de NMB en de noordelijke muur van het Westlands Centrum voor Streekhistorie bedoeld worden. HG f.118 (25/11/1499) "de plaats bij de vaart", maar deze locatie is ons inziens niet waarschijnlijk gezien de ligging en door een vergelijking van de testamenten in het CVN op f.182r. Dirck Bokel sterft op 26 dec. 1472, CVN f.81v.
44. Gezien het 2e gedeelte van zijn naam behoort hij evenals Willem van Praet en deken Heynric Robbrechtsz (zijn moeder is Margriete Claaeys Jansz. wed., zij sterft in 1431, CVN f.169v) tot het "Coppairts geslacht tot Naaldwijk" (1446), hetgeen hier enige aandacht krijgt daar leden ervan belangrijke posities bekleedden; CVN f.173r.
Een ander vooraanstaand lid van dit geslacht was Coppart van Praet, die in 1432 baljuw van Naaldwijk is; CVN f.212v. Op 12 febr. 1448 wordt hij genoemd als schout; HG f.39. Het verder uitzoeken van familiebanden, bezittingen, posities enz. zou voor de historie van Naaldwijk en het Westland interessant zijn, maar vraagt veel tijd en valt ook buiten het bestek van dit artikel.
45. Enige vroege gegevens over de school zijn: Witte Claes wordt genoemd als scoelmeester en coster te Naaldwijk. Hij sterft in 1421, "des anderen daghes na Bonifacie" en bespreekt 5 s. in aanwezigheid van Clays Coddemans, CVN f.166.
Is deze Clays Coddemans dezelfde als de pastoor Clays Coddemans (1385/6)?, CVN f.60v. En in 1346 wordt Johannes Arnolduszoon genoemd als rector van de school, evenals het huis en erf van Johannes de koster. De vraag is of hier de ambachtsschool of de kapittelschool bedoeld wordt.
46. CVN f.76r en 77r.
47. CVN f.77r.
48. CVN f.170v, Priester in 1433, CVN f.213v.
49. CVN f.16v, Gherijt van Raaphorst is "persoenre gheweest": d.w.z. hij is pastoor geweest, maar niet in de uitvoerende religieuze zaken, maar wel genietend van de inkomsten uit zijn functie voortvloeiend, daarom komen er 2 pastoors in hetzelfde jaar voor. Thideman was de laatste persoenre.; CVN f.76r. Voor het persoenreszegel zie CVN f.23r.
Andere benamingen voor pastoor, die we vonden in het cartularium en Heilige Geest-register zijn: pastor, paap (kan ook priester betekenen), parochiepaap, presbyter, cureit, plebanus. Zie ook Nolet Boeren: Kerkelijke instellingen in de Middeleeuwen, Amsterdam 1951, blz. 314 en De Naaldwijkse Praebenden in de St. Pancras- of Hooglandsche kerk te Leiden, pag. 64, noot 4.
50. CVN f.16r, 18v, 23r, HG f.101r, Het archief van de heren van Voorne, burggraven van Zeeland 1272-1371, Den Haag, 1972 ARA, J.C. Kort, blz. 120.
51. CVN f.21v, 127r.
52. CVN f.263r.
53. CVN f.127v. en HG f.14.
54. HG f.27, 29, 44, 66, 67; CVN f.25r, 54v, 125v, 131r+v, 132v, 133r+v, en 139v.
55. CVN f.128r; HG f.8; CVVWH f.19r+v: "verzekerd op heer Aernt Spiker als prochiepaap, omdat heer Jan van Aernhem niet thuis was".
56. CVN f.55r, 142v, 251r; In de transcriptie van P. de Buck staat 1472, maar dit moet 1372 zijn, daar Heynric Scout dan deken is. Hij is deken van 1345-1379. Hij sterft als pastoor van Harleveen (= Aarleveen), zie ook BBH 3, pag. 302.

57. HG f.64, 65; (15 mei 1376: "Lysbeth, dochter van heer Jacop, pastoor").
58. CVN f.27r, 56, 129v, 134v en 141v.
59. CVN f.31r en 141r; HG f.56.
60. CVN f.58: "ende op dit moment cureyt". Zijn testament Anno 1382, CVN f.59v; op 24/11/1380 is hij biechtvader van Coppert Meynsen, HG f.13.
61. CVN f.32 en 59v.
62. CVN f.60v en 61v; zijn vader was kanunnik, CVN f.54.
63. Dr. L.M.G. Koperberg, Jan van Naaldwijk en zijn geslacht, de Navorscher 1940-41, p.113/114, noot 2: zegelt met adelaar.; HG f.7 en 30; CVN f.54v, 63v, 64v, 68r, 69r, 119r, 149v, 161r, Ons Voorgeslacht no. 401, blz. 7. Hij was de zoon van kanunnik Nycholaas van der Poel.
64. CVN f.73r en 155r.
65. CVWVH f.88v; CVN f.76r en 77r, Fremery: Schenking van land in 1295, t.b.v. een eventuele kruistocht, blz. 11. Holtkamp blz. 302 schrijft: voor 1421?
66. CVN f.77v, 170v: anno 1433 is Jan Bertelmeesz. van Vliet priester; CVN f.183r en 213v; CVWVH f.93r.
67. CVN f.79r; Hij sterft in Rome op het feest van Barnabas de apostel in het jubeljaar 1450.
68. CVN f.79v, 82r: hij sterft op 16 oktober; zijn volledige naam luidt dan: mr. Jacob Gillis Storm Arentzoens zoen, 117v, 178r+v; HG f.18, 19, 33, 35, 74, 90, HG inv. Sturkeboom blz. 92, inv. nr. 15 en 64, zegelt; CVWVH f.75r.
69. HG f.22; Holtkamp blz. 172, ws. al in 1474 pastoor.; HG inv. Sturkeboom, blz. 92, inv. nr. 16: "meester van de Wijn", zegelt.; CVN f. 181r; Serné/Drossaers/Feith: De archieven van kloosters en andere stichtingen in Delfland, 's-Gravenhage 1920, blz. 315, nr. 108.
70. CVN f.83v en 183r; OV 1989 blz. 283, nr.10.
71. CVN f.85v: hij wordt namelijk genoemd als priester en kanunnik, maar hij woont op het pastoorshuis! We hebben hier ws. te maken met een latere bijschrijving, zie noot c behorende bij f.85v van de transcriptie van P. de Buck. De vraag is dan: wanneer is mr. Frans pastoor, al in 1496?; 88r: sterft op het feest van Petrus ad cathedram, 208r, 221r, 225v; Kloosters e.d. Serné/Drossaers/Heith blz. 267, nr. 228 en 229.
72. Losse Charters, varia, rentebrief 69, GA Naaldwijk; P.C.M. Schölvink: Die van Delff ende die van Delflant voor de Grote Raad 1471/1577, Delft 1986, pag. 135 (30 dec. 1544).
73. Holtkamp p. 302.
74. BBH 25 (anno 1900), pag. 109.
75. RA Naaldwijk nr. 2, f.66r: Gerrit Pieterszn. van Hooff, brouwer te Delft als enige erfgenaam van Hendrik Gerritszn. van Hooff, die pastoor en kanunnik te Naaldwijk was. Hendrik Gerritszn. van Hooff was een neef van Willem van Hooff, baljuw van Naaldwijk. Gerrit Pieterszn. thans pastoor te Naaldwijk. Zie ook Morren: Het huis Honselaarsdijk, blz. 123, noot 1.; Pieter Gerritszn. van Hooff, schout te Wateringen, CVWVH f. 3v en 4r; 6-8-1567 Katerijn Jansdr. van Hooff is een zus van Willem (Janszn.) van Hooff, de kastelein van het kasteel Honselersdijk, CVWVH f.31r+v en 57r. Vriendelijke mededelingen G. Beyer.
76. RA Naaldwijk nr. 2, f.66r, nr. 3, f.73v. Vriendelijke mededeling G. Beyer.; BBH 25 pag. 109.